

קבר לספרים

על מהגרים ועיתונים בניו יורק ומחוץ לה

יעל לוי, מן המרתף אל הקומה העליונה: צמיחת העיתונות בעברית וביידיש בארצות הברית, 1870–1900, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס האוניברסיטה העברית, תשפ"ד, 329 עמ'.¹

ספרה של יעל לוי מציג מחקר מקיף על העיתונות היהודית בארצות הברית בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית העשרים, ומתמקד במתח ובשילוב שבין שתי לשונות מרכזיות, עברית ויידיש, ובין שני מודלים תרבותיים של זהות יהודית מודרנית. בניגוד למחקרים קודמים, שהתמקדו בעיתונות בעברית או ביידיש, יעל לוי בוחנת בספרה את התפתחותן של שתי מערכות העיתונות כמכלול השזור במרחב ההגירה האמריקני ובתמורות התרבותיות של התקופה.

המחברת מציעה כלים חדשים לניתוח צמיחתה של העיתונות בעברית וביידיש בארצות הברית מכמה היבטים. זהו המחקר המקיף הראשון בלשון העברית על ראשיתה של עיתונות היידיש בארצות הברית, "הן כשלעצמה והן מתוך השוואה לעיתונות העברית שהתעצבה לידה" (שם, עמ' 3). גם בחירתה להתמקד בשנים המוקדמות של העיתונות האמריקנית בעברית וביידיש היא בגדר חידוש. על פי רוב התמקדו החוקרים בשנות השיא של עיתוני המהגרים ביידיש בארצות הברית בעשור הראשון והשני של המאה העשרים, ומיעטו להתייחס לתקופת הראשית של העיתונות בשתי השפות. להערכתה החוקרים נטו לגלות יחס שלילי לעיתונות בעברית וביידיש של אותן שנים והציגוה כדלה ופחותת ערך; ייתכן שמשום כך מיעטו לחקור אותה.

הכותבת מתווה תיקוף מעניין הרואה בשנים 1870–1902 את תקופת ראשיתה של העיתונות ביידיש ובעברית. להערכתה של המחברת בשנים 1870–1871 החלו קוראי ודוברי יידיש בארצות הברית להתעניין באירועים המדיניים והפוליטיים באירופה, כדוגמת מלחמת פרוסיה-צרפת (1870–1871). התעניינות זו הביאה להופעתם של העיתונים הראשונים ביידיש ובעברית, דיא נואיאָרקער יידישעדייטשע צייטונג (1870) של י"ק בוכנר, די פאסט (הדואר) ביידיש (1871) והצופה בארץ החדשה של צבי הירש ברנשטיין (1871). המחברת צודקת בקביעתה כי העיתונות ביידיש התבססה בשנות התשעים של המאה התשע-עשרה, ולא בשנת 1914, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה כפי שקבעו חוקרים

1 הספר של יעל לוי הוא זוכה פרס המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית לשנת תשפ"א.

מסוימים (עמ' 19). שנת 1902 מציינת, לדעת המחברת, את סופה של תקופת הצמיחה וההתבססות, עקב אירועים שהשפיעו על יהודי ארצות הברית בכלל ועל העיתונות ביידיש ובעברית בפרט. אירועים אלה חוללו שינויים פוליטיים וחברתיים בחברה היהודית האמריקנית ותהליכי אמריקניזציה בתחומי חיים שונים ובעיתונות ביידיש ובעברית. בשנת 1902 הלך והעמיק הפער בין העיתונות העברית לעיתונות היידיש. "עבור העיתונות ביידיש היה זה עידן של התבססות וצמיחה מהירה" (שם) ואילו הקמתה של "אגודת מפיצי שפת עבר ותרבותה" באותה שנה ביססה את קשריה וזיקתה של העיתונות בעברית לתנועה הציונית ולתרבות העברית בארצות הברית.

הכותבת מבססת את תיאור היחסים בין העיתונות בעברית וביידיש ואת זיקתן לסביבה האמריקנית המקומית על "מודל רב המערכת" שפיתח איתמר אבן זהר. הכוונה למערכת רבת-תרבותית ורב-לשונית שבה מתקיימים יחסי כוח משתנים אך גם שיתופי פעולה וזרימת תכנים בין מערכים תרבותיים שונים כדוגמת הלשון העברית ולשון היידיש. לכל אחד ממרכיביה הלשוניים של המערכת יש מאפיינים ייחודיים, אך הם גם חלק ממבנה שלם שחלקיו קשורים זה בזה.

המחקר מתאר את תנאי החיים של מהגרים ממזרח אירופה ומשרטט בקווים חדים את מעגלי ההשפעה התרבותיים שעיצבו את תכני העיתונות ואת דמויות הכותבים והעורכים. הדגש על מחוז סובאלק שבליטא, שממנו יצאו רבים מהעורכים והכותבים הבולטים והקשר הישיר שלו לתרבות העיתונאית בניו יורק, מוסיף למחקר עומק וייחוד. לוי עומדת על הזיקה שבין העיתונות היהודית ובין עיתונות ההמון באנגלית ומציעה פרשנות מקורית וחדשנית למקומה של העיתונות בעברית וביידיש בסביבה העירונית האמריקנית. מדובר בתרומה משמעותית להבנת הדינמיקה של תרבות המהגרים היהודית לא רק כסיפור של שימור מסורות, אלא גם כזירה של משא ומתן תרבותי, של חדשנות ושל זהות במעבר.

בספר שתי חטיבות עיקריות. בחטיבה הראשונה (פרקים א-ג) דנה המחברת בסוגיות תרבותיות וחברתיות כלליות הנוגעות למערכת הרב תרבותית בעברית וביידיש. הפרק הראשון בחטיבה זו מתמקד במצבה של העיתונות באות העברית באירופה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ובמצב הלשוני שאפיין את יהודי אירופה בעשורים אלה. כמו כן עוסק הפרק בתנאים להתפתחות עיתונות המהגרים בעברית וביידיש בארצות הברית, ובראשם צמיחת עיתונות ההמון.

הפרק השני עוסק בהיבטים הלשוניים והתרבותיים של צמיחת העיתונות בעברית וביידיש בארצות הברית וביחסים המורכבים בין שתי השפות. הפרק מראה כי מגעים וקשרים בין עיתונות היידיש לעיתונות העברית התקיימו בהיבטים שונים ובאתרים מגוונים. בראש ובראשונה התקיימו קשרים אישיים. החפיפה הפרסונלית בין מערכות העיתונות בעברית וביידיש מודגמת בעובדה שהאישים אשר היו חלוצים בהוצאה לאור של שבועון עברי ועיתונים עבריים בארצות הברית, והקימו אגודה ראשונה מסוגה בעולם

לקידום השפה העברית, אגודת "שוחרי שפת עבר", היו גם חלוצי העיתונות בידיש בארצות הברית. נמנו עמם כתריאל הירש שרהזון, צבי הירש ברנשטין ומרדכי יהלומשטין. נקודות המגע והסמיכויות בין מערכות העיתונים בשתי השפות באו לביטוי גם בעובדה שהכותבים והמחברים השונים פרסמו הן בעיתונות בידיש הן בזו העברית, כדוגמת המילונאי והמחבר יליד נובהרדוק, אלכסנדר הרכבי, שהיגר לארצות הברית בשנת 1881. הרכבי כתב שנים רבות בעיתונות בידיש ובעברית בארצות הברית ובאירופה ונודע במילוניו בשפות אנגלית, עברית ויידיש. הזיקה ההדדית בין עברית ליידיש ניכרה באופן מובהק בטקסטים.

מערכות העיתונים בשתי הלשונות, יידיש ועברית, חלקו גם אידיאולוגיה לשונית ותרבותית משכילית. ביטוי לכך נמצא, בין השאר, במשלב הלשוני שאפיין את הכתיבה העיתונאית בשתי הלשונות. העיתונות בעברית נטתה למשלב לשוני גבוה ולמליצות והעיתונות בידיש אימצה שפה גבוהה שדמתה לעתים לגרמנית ונכתבה באותיות עבריות. בתקופת ראשית זו התאפיינו העיתונים בדו־לשוניות ואף ברב־לשוניות. לעתים הופיעו בסמיכות, זו לצד זו, כתבות בעברית וכתבות בידיש ולעתים גם כאנגלית. קוראי העברית קראו גם יידיש אך קוראי היידיש לא בהכרח ידעו לקרוא עברית "והופעתם של טקסטים בעברית הייתה להם לטורח" (עמ' 96).

הפרק השלישי דן בהרחבה בנימוקים ובהצדקות שניתנו לפרסום בידיש כנגד הפרסום בעברית, ונידונים בו ההבדלים העקרוניים בין מערכות העיתונים מהבחינות הלשונית, האידיאולוגית והמוסדית.

אנשי העיתונות והספרות בעברית וביידיש אשר היגרו לארצות הברית כדו־לשוניים, עשו כמיטב יכולתם כדי להסביר את בחירתם בשפה זו או באחרת. המחברת מראה כי הפרסום בעברית הוסבר על פי רוב בטעמים עקרוניים ולאומיים ברוח ההתעוררות הלאומית באירופה. מנגד, לאור היחס הממעיט והמזלזל בלשון היידיש, חשו עורכי העיתונים בידיש כי עליהם להסביר את הבחירה בשפה וכי מחובתם להציג מטרה מוצדקת לייסוד עיתון בידיש. כך, למשל, הוצגה יידיש על ידי עורכי העיתונים הסוציאליסטים כשפת הפרולטריון וכמייצגת באופן מטונימי את מעמד הפועלים כולו.

בעוד העיתונות בידיש התבססה החל בשנות התשעים של המאה התשע־עשרה וזכתה לפופולריות רבה, העיתונות בעברית קרטעה והתקשתה להתקיים. רק לאחר בואם לארצות הברית של סופרים ויוצרים רבים יותר, בעלי מטען עברי תרבותי לשוני ואידיאולוגי, אשר קיבלו את השכלתם במרכזי התרבות העברית באירופה, בשלו התנאים ליצירת מרכז תרבות עברי בארצות הברית ברוח התחייה.

חלקו השני של הספר (פרקים ד-ו) מוקדש לבחינה מפורטת של ההיבטים המסחריים, הפוליטיים והמשפטיים בהקמת מערכות העיתונים בעברית וביידיש. לביורר הסוגיות האלה נבחנת בפרק הרביעי דמותו של המוציא לאור הבולט בעיתונות היידיש בשנים אלה, כתריאל הירש שרהזון. דמותו של שרהזון נידונה כבר במחקר, אך עדיין לא

נכתב מחקר מקיף על דמותו ופועלו; ספרה של לוי משלים את החסר. הפרק מנתח את התפתחותו של שרהזון מבעל בית דפוס צנוע שניהל את ענייניו בדירתו הפרטית למוציא לאור בכיר ומרכזי בעיתונות היידיש ולבעל כוח והון בלתי מבוטלים. הפרק מנתח את התהליך הכלכלי והפוליטי של שרהזון בארצות הברית שלאחר מלחמת האזרחים, ובוחן תופעות מרכזיות בעיתונות היידיש המוקדמת, ובהן צמיחתה של מערכת הפרסום בעיתונות היידיש והתארגנותם המקצועית של העובדים בבתי הדפוס, כפי שבאה לביטוי בשביתות שהכריזו הסדרים בבית הדפוס שבבעלותו בשנת 1886 בתביעה להעלאת שכרם ובשנת 1895 בדרישתם להתאים את עבודתם לשינויים הטכנולוגיים שחלו בתעשיית הדפוס האמריקנית בשנים אלה. עיקר השינויים היה אימוץ סדר דפוס ממוכן שאיים על פרנסתם של הסדרים שעבודתם התבצעה עד אז באופן ידני.

הפרק החמישי עוסק בקשרים שבין עיתונות היידיש, במיוחד העיתונים בבעלותו של שרהזון, ובין המנגנון הפוליטי הדמוקרטי החזק של העיר ניו יורק, "טאמני הול" (Tammany Hall) במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. דיון זה שופך אור על הממד הפוליטי של עיתונות היידיש ונידונים בו הקשרים שבין חברת המהגרים ובין הפוליטיקה העירונית האמריקנית. את ניצני הקשר עם "טאמני הול" אפשר לזהות כבר בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה, כאשר בעיתוניו של שרהזון בידיש התפרסמו מודעות בחירות שקראו לאוכלוסייה היהודית להצביע למועמדים של טאמני הול, ובהם המועמד מטעמה לראשות העיר ניו יורק.

הפרק השישי עוסק בתיק משפטי שנידון בשנים 1899-1901. כתריאל צבי שרהזון הגיש תביעת דיבה נגד עורכי העיתון הסוציאליסטי דאס אבענדבלאטט (עיתון ערב) שהאשימו אותו בשחיתות ובמעילה בכספי צדקה. המשפט משמש כמקרה מבחן לניתוח המתחים הדתיים והאידיאולוגיים שאפיינו את החברה היהודית בניו יורק במפנה המאות התשע-עשרה והעשרים. באמצעות השוואה למשפט דומה בעיתונות האיטלקית באותה תקופה, מתבררות הסוגיות העקרוניות שהוצגו בחלקו הראשון של הספר, הנוגעות להתפתחות העיתונות בעברית וביידיש בארצות הברית בשלהי המאה התשע-עשרה. דמותו ופועלו של שרהזון עוברים כחוט השני בין פרקי הספר ומחברים בין חלקיו השונים. הספר נע, אפוא, מהכלל אל הפרט ובחזרה.

הכותבת התבססה על מבחר עשיר ומרשים של מקורות ראשוניים, ובראשם בעיקר עיתונים וכתבי עת ביידיש ובעברית. נוסף על עיתונות בעברית, ביידיש ובאנגלית, עשתה החוקרת שימוש מקיף ומעמיק במסמכי ארכיון הנוגעים לתולדות הדפוס בעברית וביידיש בארצות הברית שמצאה בארכיונים שונים, כגון ארכיון ייווא בניו יורק, ארכיונים אישיים בספרייה הלאומית בירושלים וארכיונים פרטיים וציבוריים בארצות הברית. למרות הקושי הרב באיתור מקורות מחקר העוסקים בתרבות הדפוס היהודית האמריקנית בעברית וביידיש משנות השבעים והשמונים של המאה התשע-עשרה, עלה בידה לגלות

מקורות חדשים שלא נידונו עד היום במחקר, ובהם תיקים משפטיים מארכיון בתי המשפט בניו יורק ומסמכים מאוסף אברהם שרהזון השמור באוניברסיטת קולומביה. הספר כתוב וערוך היטב והקריאה בו קולחת ומרתקת. מדובר במחקר מרשים ומחדש התורם תרומה חשובה ביותר לחקר העיתונות היהודית בידיש ובעברית בארצות הברית, ולהבנת מקומה של העיתונות בעידן של הגירת המונים, על רקע תהליכים של מעברי תרבות ועיצובה של זהות אישית וקבוצתית חדשה. ספרה של יעל לוי דן בסוגיות אוניברסליות אלה בעומק ובמקוריות ומעשיר את מדף הספרים בעברית הן למחקר הן לציבור הרחב.

חגית כהן